

Orgulje

na prostoru dubrovačke biskupije

Piše: Božidar Grga, Šibenik

Činjenica je da u Europi tehničko i zvukovno usavršavanje orgulja traje više od tisućljeća i da su one postale suvremeno koncertno glazbalo tek u 20. stoljeću, skoro jučer. Taj proces nije stao, aktivan je i teče dalje. Europskim orguljama su prethodili starogrčki i rimski instrumenti: predkršćanski hidraulis i nešto mlađe pneumatske orgulje. Bili su to svjetovni instrumenti, bučni i glomazni, podesni za gladijatorske igre i pučke zabave. Postupno, širenjem kršćanstva, orgulje kao profano glazbalo nestaju s područja Europe, a njihova daljnja egzistencija vezana je za Istočno Rimsko Carstvo.

Nakon više stoljeća, točnije 757. godine, bizantski car Konstantin Kopronymus je darovao jedne orgulje franačkom kralju Pipinu Malom za njegov dvor. Od tada se orgulje usavršavaju i prilagođavaju, te ponovo šire prostorom Europe. Već u 9. i 10. stoljeću posjeduju ih neke uglednije crkve i samostani, a u 12. i 13. stoljeću su vrlo rasprostranjene. Poseban poticaj njihovom daljnjem širenju daje koncil u Milanu 1287. godine, kada se i službeno dozvoljava korištenje orgulja u Katoličkoj crkvi.

Orgulje u dubrovačkoj biskupiji od 14. stoljeća do danas

Dio najranijih podataka o orguljama odnosi se na grad Dubrovnik, bez spominjanja određene crkve, pa su te orgulje spomenute samo u ovom uvodnom dijelu. Slijedeći pregled je zasnovan na cjelovitim podacima:

Povijesne Orgulje (do 1850. godine)

- God. 1398., crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku, graditelj magistar Andaluzanin iz Sevilje
- God. 1440., katedrala u Dubrovniku, spominju se orgulje neznanog graditelja
- 16. stoljeće, crkva Gospe od Šunja u Lopudu, orgulje neznanog graditelja
- God. 1557., crkva Sv. Marka u Korčuli, graditelj Vincenzo Colombi
- God. 1558., crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku, graditelj Vincenzo Colombi
- 16/17. stoljeće, crkva Sv. Nikole u Čilipima, orgulje neznanog graditelja
- God. 1690., crkva Sv. Frana u Dubrovniku, orgulje neznanog graditelja
- God. 1715., crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku, orgulje neznanog graditelja
- 18. stoljeće, katedrala u Dubrovniku, orgulje neznanog graditelja
- 18. stoljeće, crkva Sv. Nikole u Korčuli, orgulje neznanog graditelja
- God. 1800., crkva Sv. Marka u Korčuli, graditelj Gaetano Moscatelli

MLAĐE POVIJESNE ORGULJE (1851.-1900.)

- Druga polovina 19. stoljeća, crkva Sv. Vinka Paulskog, radionica Tito Tonoli
- Koncem 19. stoljeća, crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku, radionica Tito Tonoli
- Zadnja trećina 19. stoljeća, crkva svih svetih u Balatu na Korčuli, Radionica Bazzani
- God. 1881., crkva Gospe od Snijega u Cavtatu, radionica Bazzani
- God. 1881., katedrala Velike Gospe u Dubrovniku, radionica Tito Tonoli (orgulje su danas u crkvi Sv. Ignacija u Dubrovniku).
- God. 1882., crkva Sv. Frana u Dubrovniku, radionica Bazzani
- God. 1883., crkva Očišćenja Marijina u Smokvici, radionica Bazzani
- God. 1883., crkva Sv. Marka u Korčuli, radionica Bazzani
- God. 1886., crkva Pomoćnice Kršćana u Orebiću, radionica Tito Tonoli
- God. 1889., crkva Sv. Josipa u Veloj Luci, radionica Bazzani
- God. 1897., crkva Sv. Jeronima u Slanome, radionica Braća Rieger
- 19. stoljeće, Blato na Korčuli, crkva svih Svetih, radionica Bazzani
- Koncem 19. stoljeća, crkva Sv. Vinka Paulskog, radionica Tito Tonoli
- Sam konac 19. stoljeća, crkva Gospe Delorite u Kuni, radionica Braća Rieger
- God. 1900., crkva Sv. Frana u Dubrovniku, radionica Braća Rieger, povećao Franc Jenko 1935. g.
- God. 1900., crkva Sv. Dominika u Dubrovniku (grad), radionica Braća Rieger

SPOMENIČKE ORGULJE (1901.-1950.)

- Sam početak 20. stoljeća, crkva Pohodenja Marijina u Rožatu, radionica Braća Rieger
- Početak 20. stoljeća, crkva Velike Gospe u Kuni, radionica Braća Rieger
- God. 1906., crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku, radionica Braća Rieger
- God. 1907., crkva Sv. Roka u Lombardi, radionica Braća Rieger
- God. 1909., crkva Sv. Vlaha u Janjini, radionica Braća Rieger
- God. 1910., crkva Velike Gospe u Orebiću, radionica Braća Rieger
- God. 1911., crkva Gospe od Snijega u Cavtatu, radionica Braća Rieger
- God. 1914., crkva Sv. Nikole u Korčuli, radionica radionica Braća Mayer
- Između god. 1926. i 1928., Župa sv. Andrije u Dubrovniku, orgulje-automat iz vile Šeherezada, radionica Welte Michael & Sohne
- God. 1928., crkva Sv. Nikole u Cavtatu, radionica Josip Brandl
- God. 1937., katedrala Velike Gospe u Dubrovniku, radionica Josip Brandl
- God. 1940., crkva Sv. Vinka Paulskog u Dubrovniku, radionica Franc Jenko
- Recentne orgulje (od godine 1951.)
- God. 1954., crkva Sv. Jakova na Višnjici u Dubrovniku, radionica Steierer-Stahl
- God. 1958., crkva Svih Svetih u Blatu na Korčuli, radionica Heferer
- God. 1966., crkva Sv. Križa u Dubrovniku (dominikanci), radionica Hans-Detlef Kleuker
- God. 1978., crkva Sv. Jakova na Višnjici u Dubrovniku, radionica Familie Koch
- God. 1986., Crkva Sv. Petra u Dubrovniku, radionica Anton Jenko
- God. 1987., katedrala Velike Gospe u Dubrovniku, radionica Gustavo Zanin

Prve orgulje u Hrvatskoj i Dubrovniku

Na zna se točno kada su se na području Hrvatske počele upotrebljavati orgulje. Iako najraniji pisani tragovi potječu iz 14. stoljeća, ne znači da orgulja u Hrvatskoj nije bilo još u 12. i 13. stoljeću, jer su tada građene stolne i redovničke crkve u kojima se njegovalo crkveno pjevanje, pa je vjerojatno da su one imale barem manje orgulje¹. Prema dosada pronađenim podacima najranije orgulje se spominju u Zagrebu, 1359. godine², a slijede podaci iz Dubrovnika, iz godine 1363. i 1364³. S manjim vremenskim odmacima slijede vijesti o orguljama u drugim dalmatinskim gradovima. Znakovito je postojanje čak pet orgulja u Dubrovniku u zadnjem desetljeću 14. stoljeća, što svjedoči o zavidnoj ekonomskoj snazi i razvijenom kulturnom životu, u ovom slučaju posebno glazbenom.

¹ Cvito Fisković, *Iz glazbene prošlosti Dalmacije*, Mogućnosti br. 6-7, god XXI, Split 1974, strana 711

² Emin Armano, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006., str.24

³ Cvito Fisković, *Iz glazbene prošlosti Dalmacije*, Mogućnosti br. 6-7, god XXI, Split 1974, strana 711

Sinteza

Navedeni podaci o orguljama s područja dubrovačke biskupije prikupljeni su iz različitih dostupnih izvora. Evidentirano je četrdeset i pet sagrađenih orgulja od kojih danas postoji njih dvadeset i sedam. Možemo iz pojedinačnog prikaza koji slijedi izvući više zaključaka:

Gradovi Dubrovnik i Korčula vrlo rano nabavljaju orgulje i češće ih zamjenjuju suvremenijima. Obično su to veće orgulje i u pravilu u raskošnijim kućistima. Okolne župe nabavljaju prve orgulje tek u 19. ili 20. stoljeću, manje su ili posve male, a kućišta su jednostavna i skromna.

Porijeklo nabavljenih orgulja je jednako kao i u ostalim dijelovima Dalmacije; do konca 19. stoljeća su mahom iz Italije, uglavnom iz Mletačke Republike, a od 1890. godine orgulje su nabavljane mahom s područja Austro-Ugarske Monarhije, odnosno iz Hrvatske, Slovenije, Čehoslovačke, Austrije i Njemačke. Stanje zatečenih orgulja je slijedeće:

- Izvan uporabe je deset orgulja

- Djelomice u uporabi je pet orgulja
 - U uporabi je jedanaest orgulja
 - Za jedne orgulje nema podataka
- Slična situacija je u cijeloj Hrvatskoj: oko tridesetak posto orgulja je sposobno za korištenje, međutim, za ozbiljno koncertiranje taj je postotak vjerojatno prepolovljen.

Najznačajnije orgulje s ovog područja

Postojeće orgulje čine široku lepezu po starosti, izvornosti i očuvanosti. Ono što je simptomatično, na cijelom području nema niti jednih baroknih orgulja, ali, ono što je vrlo značajno, postoje dvoje renesansne orgulje, za sada najstarije poznate u Hrvatskoj. To su orgulje u Lopudu i Čilipima. Posebno treba istaknuti lopudske orgulje. Njihovom restauracijom ponovo će u Hrvatskoj ožvjeti izvorni zvuk renesanse.

Treći vrijedan instrument je iz 20. stoljeća, a značajan je radi svoje neobičnosti. To su orgulje-autamat koje su sve do nedavno

bile u dubrovačkoj vili Šeherezada. Jedinstveni je to muzički automat po veličini i umjetničkoj izradi u Hrvatskoj, a raritetan je primjerak i u svijetu. One su atrakcija u pravom smislu te riječi, a njihova propast bi bila plod neodgovornosti i nepromišljenosti Dubrovčana i državnih institucija.

U Dubrovniku su i tri posebno lijepa kućišta orgulja, u Svetog Frana, katedrali Velike gospe i u Svetog Vlaha.

Isticanje ovih orgulja i kućišta niti malo ne umanjuje vrijednost ostalih orgulja navedenih u popisu. Većina njih su povijesne ili spomeničke i kao takove trebaju biti kategorizirane, zaštićene i sačuvane.

I na kraju, orgulje su kao liturgijsko glazbalo vrlo loše tretirane u vrijeme socijalizma jer su veličale Riječ. To vrijeme je iza nas pa započnimo voditi veću brigu o njihovom očuvanju i održavanju jer i dalje imaju važnu zadaću u liturgiji.

Blato (Korčula), crkva Svih Svetih

Kategorija: recentne orgulje

Smještaj: na pjevalištu

Veličina: manje dvomanualne orgulje

Graditelj: hrvatska radionica M. HEFERERA UDOVA I SIN, op. 250 (Zagreb)

Vrijeme gradnje: 1958. g.

Stanje: vrlo zapuštene i izvan uporabe.

Zadnji uvidaj: 28. siječnja 1975. g.

Dispozicija: Orgulje imaju dva manuala opsega C-a³, pedal opsega C-f¹ i dvanaest registara (izvorno jedanaest):

I. manual	II. manual	Pedal
1. Principal 8'	5. Geigenprincipal 8'	11. Subbass 16'
2. Gedeckt 8'	6. Hohlflöte 8'	12. Zartbass 16'
3. Koncertflöte 8'	7. Salicional 8'	
4. Oktav 4'	8. Traversflöte 8'	
	9. Rauschquinte 2 2/3'	
	10. Mixture x 4 ¹	

Prijenos: pneumatski

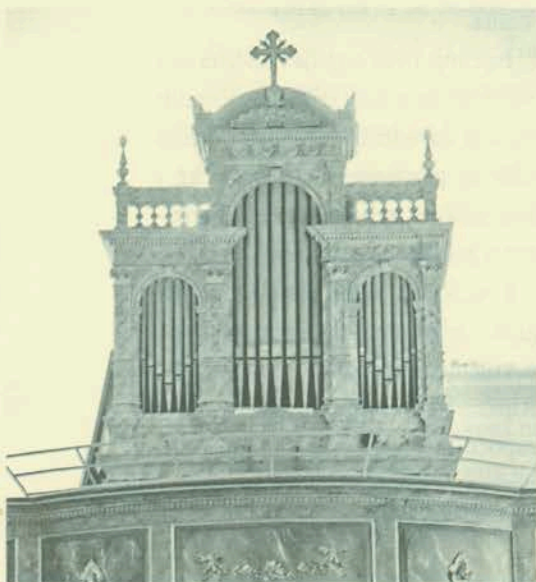
Spojevi: I-ped, II-ped, II-I, sub II-I, super II-I, super II

Kolektivi: P, MF, F, TT

Pomagala: jedna slobodna kombinacija, crescendo valjak, tremolo, automatski piano pedal

Mogućnosti instrumenta: Orgulje su namijenjene bogoslužju i skromnijem koncertiranju.

Iz prošlosti: Pri prvom uvidaju obavljenom 8. kolovoza 1971. župnik je izjavio da su prije ovih, u crkvi su bile orgulje radionice Bazzani iz Venecije. Dio njihovih svirala je Milan Majdak iskoristio za novo dodani registar Mixture x 4.

Cavtat, crkva Gospe od Snijega

Kategorija: recentne orgulje

Smještaj: na malom pjevalištu

Veličina: manje jednomanealne orgulje

Graditelj: njemačka radionica BRAĆA RIEGER, op.1689 (Jägerndorf)

Vrijeme gradnje: 1911. g.

Stupanj izvornosti: vrlo visok

Posebnost: oslikano kućište (Vlaho Bukovac)

Stanje: izvan uporabe, cjelovite, neoštećene, ali zapuštene.

Zadnji uvidaj: 21. kolovoza 2005. godine

Dispozicija: Orgulje imaju manual opsega C-f³, pedal opsega C-d¹ i 8 registara:

Manual	Pedal
1. Principal 8'	7. Subbass 16'
2. Burdon 16'	8. Cello 8'
3. Salicional 8'	
4. Octav 4'	
5. Dolce 4'	
6. Rauschquinte (2-fach)	

Prijenos: pneumatski.

Spojevi: man-ped, octav coppel

Kolektivi: P, MF, F

Mogućnosti instrumenta: Firma Rieger je izrađivala orgulje od biranih materijala i to s velikom preciznošću.

Osnovni registar, principal ima nadgradnju u oktavi i dvostrukoj mješanici, a podržava ih nešto tiša duboka poklopljenica. U pedalu je šesnaeststopni subbass, dostatan

da s principalovom skupinom u potpunosti ozvuči prostor ove crkve. Slijede 3 solistička registra: ozbiljni čelo u pedalu, te nježni salicional i ljupka flauta-dolce. Spoj manuala na pedal pruža nove mogućnosti kombiniranja, kao i povećavanja i umanjivanja zvučnosti pedala. Oktavni spoj daje mogućnost udvostručenja snage pri svakoj kombinaciji što povećava zvukovne i dinamičke datosti. Ovako koncipirane male orgulje su predviđene za liturgiju, za koncertnu izvedbu manje zahtjevne orguljske literature i pratnju vokalnih i instrumentalnih solista, pjevačkog zbora i manjeg orkestra. Kućište svojim skladom i preciznom izradom značajno odskaka od konfekcijskih, mahom smeđih kućišta s početka XX. stoljeća. Kućište i ogradu pjevališta je prema kazivanju sadašnjeg gvardijana osobno oslikao poznati slikar Vlaho Bukovac, rodnom iz Cavtata. **Iz prošlosti:** Prema usmenom kazivanju don Mihe Demovića, franjevci iz Cavtata su, ne zna se točno kada, preuzeli male rabljene renesansne orgulje (kasnije preuređene) od samostana sestara klarisa u Dubrovniku. Godine 1881. nabavljaju druge, nove orgulje, od radionice Bazzani iz Mletaka, a stare ustupaju crkvi Sv. Nikole u Čilipima, gdje se i danas nalaze. U rujnu 1909. godine počinje prikupljanje priloga za nabavu novih, trećih orgulja za franjevačku crkvu koje je 1911. sagradila i postavila radionica Braća Rieger. Bilo bi interesantno istražiti razloge uklanjanja relativno novih Bazzanijevih orgulja i gdje su one završile. Činjenica je da se jednake promjene, nešto brže, događaju i u franjevačkoj crkvi u Dubrovniku.

Cavtat, crkva sv. Nikole

Kategorija: recentne orgulje

Veličina: srednje dvomanualne orgulje

Smještaj: na pjevalištu

Graditelj: slovenska radionica JOSIP BRANDL, Maribor

Vrijeme gradnje: 1928. god.

Stupanj izvornosti: visok

Stanje: izvan uporabe, zapuštene i oštećene od groma 2004. g.

Zadnji uviđaj: 10. srpnja 1975. g.

Dispozicija: Orgulje imaju 2 manuala opsega C-g³, pedal opsega C-d¹ i ukupno 16 registara:

I. manual	II. manual	Pedal
1. Trompete 8'	10. Flauta 8'	14. Subbass 16'
2. Mixtur 2 2/3'	11. Salicional 8'	15. Oktavbass 8'
3. Quinta 2 2/3'	12. Vox coelestis 8'	16. Cello 8'
4. Oktav 4'	13. Flauta 4'	
5. Bordun 16'		
6. Principal 8'		
7. Burdon 8'		
8. Gamba 8'		
9. Koncert viola 8'		

Prijenos: pneumatski

Spojevi: sup-I, II-I, super II-I, sub II-I, super-II, II-ped, I-ped

Kolektivi: MF, F, FF

Pomagala: crescendo valjak

Mogućnosti instrumenta: Orgulje su namijenjene bogoslužju i skromnijem koncertiranju. Registarska paleta je vrlo uravnotežena: šest registara pripada principalovoj skupini, dva su registra iz obitelji flauta, pet je tihih uskomenturiranih registara, dva interesantna burdona i jedan jezičnjak (trompeta). Obnova poželjna.

Čilipi, crkva sv. Nikole

Kategorija: starije povijesne orgulje

Smještaj: na proširenom betonskom pjevalištu

Tip: mletačko-dalmatinski

Koncepcija: izvorno je bila renesansna

Veličina: renesansne 6-stopne prerađene u 8-stopne

Graditelj: neznan

Vrijeme gradnje: 17. stoljeće (ili 16.), prepravljene u 18. st.

Stupanj izvornosti: fonički fundus preko 50%

Posebnost: zvuk je vrlo ugodan

Stanje: djelomice u uporabi

Zadnji uviđaj: 7.-11. kolovoza 2004.

Dispozicija: Ove male osam-stopne orgulje imaju manual opsega C-c³ (45 tipaka) s pokraćenom velikom oktavom i **ovješeni pedal**¹ opsega C-e^o (13 tipaka koje nemaju svojih svirala već su stalno povezane na tipke manuala), a dodana mu je i tipka XIV koja aktivira naknadno dodani mehanički oktavni spoj Terza mano. Opseg je nekada bio C-H ili c^o s pokraćenom velikom oktavom (8 ili 9 tipaka). Slijedeći su registri:

1. Principale
2. Ottava
3. Quintadecima
4. Decima nona
5. Vigesima seconda
6. Vigesima sesta
7. Vigesima nona
8. Voce umana (od h^o)
9. Flauto in ottava (od c^o)

Prijenos: mehanički, ovješeni

Na novosagrađenom prostranom betonskom pjevalištu u crkvi Sv. Nikole u Čilipima nalaze se jedne od značajnijih povijesnih orgulja u Hrvatskoj. Proučavanje obavljeno u kolovozu 2004. potvrdilo je pretpostavku da su nastale u XVII. ili XVI. stoljeću i da su bile od 6 stopa (najdublji ton F). U XVIII. stoljeću dobile novu zračnicu kako bi se dodavanjem nova tri tona u basu povećale u osam-stopne (najdublji ton je C). Tada su naizgled prilagođene baroknoj koncepciji.

Kučište orgulja je davno izmijenilo svoj izgled. Unatoč tome, čini se da još ima izvornih dijelova u postolju i oko manualne klavijature. Kučište je prekrajano i nakon 1971. godine, naime, ukinuta su proširenja za klinaste mjebove u postolju kučišta koja su evidentirana 1971.

¹ Orgulje imaju samo manualnu zračnicu, pa tipke pedala koje su stalno priključene na manual aktiviraju osam najdubljih tonova na manualnoj zračnici pa kažemo da je pedal ovješeni.

Fonički fundus unatoč svojoj šarolikosti potvrđuje da su izvorne svirale ovih orgulja renesansnih menzura. Bilo bi vrlo interesantno vratiti izvorni renesansni zvuk orguljama, odnosno ukloniti naknadno postavljene zamjenske svirale i na njihovo mjesto vratiti rekonstruirane po izvornom predlošku. Bile bi to jedinstvene orgulje u Hrvatskoj. Koncerti stare glazbe na tim orguljama bili bi vrlo privlačni Dubrovčanima i njihovim gostima.

Iz prošlosti: Prema usmenom kazivanju don Mihe Demovića ove orgulje su najprije bile u samostanu sestara Klarisa u Dubrovniku, nakon toga kod franjevaca u Cavtatu, a kad su ovi nabavili 1881. godine nove Bazzanijeve orgulje, ove stare su ustupljene crkvi Sv. Nikole u Čilipima.

Preporuka: Potrebno je obaviti dodatna proučavanja i restauraciju instrumenta na način da ga se dovede u stanje kakvo je bilo nakon preuređenja instrumenta iz šest-stopnog u osam-stopni. Postoji dosta elemenata koji omogućuju takvu obnovu. Instrument bi morao imati renesansni zvuk i ranobarokna tehnička rješenja. Razvrstavanje postojećih izvornih svirala bit će vrlo zahtjevan posao. Uspoređujući literaturu ustanovio sam da su promjeri svirala ovih orgulja dosta podudarni s promjerima svirala kod orgulja koje je godine 1631. sagradio Antonio Pace za crkvu Imena Gospodinovog (Nome di Dio) u Pesaru (Italija).

Dubrovnik, crkva Sv. Dominika (u gradu)

Kategorija: mlađe povijesne orgulje

Veličina: manje dvomanealne orgulje

Koncepcija: liturgijske nešto većih mogućnosti

Smještaj: rastavljene i uskladištene

Graditelj: njemačka radionica BRAČA RIEGER (Jägerndorf)

Vrijeme gradnje: 1900. g.

Stupanj izvornosti: nepoznato

Stanje: nepoznato

Zadnji uviđaj: 12. kolovoza 1971. g.

Dispozicija: Orgulje imaju 2 manuala opsega C-F³, pedal opsega C-d¹ i 12 registara:

I. manual	II. manual	Pedal
1. Principal 8'	7. Salicional 8'	10. Subbass 16'
2. Gedackt 8'	8. Rohrflöte 8'	11. Oktavbass 8'
3. Gamba 8'	9. Dolce 4'	12. Cello 8'
4. Flöte 4'		
5. Oktav 4'		
6. Mixtur 4fach		

Prijenos je pneumatski.

Spojevi: I-ped, II-ped, II-I, super-I, super-II

Kolektivi: P, MF, F, FF

Mogućnosti instrumenta: Orgulje su namijenjene bogoslužju i skromnijem koncertiranju.

Opaska 1.: 6. veljače 2004., u telefonskom razgovoru je potvrđeno da su orgulje i dalje uskladištene u samostanskom prostoru.

Opaska 2.: U veljači 2007. prof. Emin Armano mi je priopćio da su ove orgulje preseljene u dominikansku crkvu u Bolu na Braču.

– nastavlja se –